

LES RELACIONS INTERLINGÜÍSTIQUES AL PIRINEU CENTRAL EN UNA PERSPECTIVA DIACRÒNICA. APORTACIONS DES DE LA SINTAXI

Jordi Suïls Subirà
Universitat de Lleida

Resum

En la nostra contribució volem posar de manifest l'interès de la sintaxi per a entendre les relacions lingüístiques transpirinenques en base al seu caràcter contigu en termes geogràfics, que permet obtenir una imatge de les vinculacions interlingüístiques i les diferenciacions intralingüístiques alhora. Ho mostrem prenent com a exemple alguns trets morfosintàctics: la distribució dels auxiliars en aranès en connexió amb el que trobem en català i, singularment, el que trobem en alt pellarès i la forma i la distribució geogràfica de l'expletiu *se* com a introductor d'interrogatives indirectes (cat.: *no saben se qui vindrà / oc.: non saben se qui vierà*).

A més mirem d'establir un contrast entre fenòmens:

- dinàmiques lingüístiques relativament recents on es fa notar el factor geopolític, que es poden exemplificar amb el cas de les alteracions en l'auxiliaritat en aranès;
- dinàmiques amb distribució no condicionada per l'existència de fronteres administratives recents, és a dir, de datació possiblement més antiga.

La legitimitat d'una perspectiva pirinenca es posa de manifest en l'originalitat d'alguns fenòmens observables: caràcter local i al mateix temps transpirinenc, que suggereix l'existència d'un àmbit particular de relacions interlingüístiques.

A l'hora d'interpretar les dades, ens adonem que el panorama anterior a la romanització està encara per definir. Però més enllà, si les afirmacions de Coromines, en constatar la notable pervivència de l'element prellatí al vessant meridional dels Pirineus centrals i occidentals, han de ser tingudes per certes en el sentit que la llatinització efectiva d'aquestes valls pirinenques és un fet tardà, aquell panorama pren una aparença complexa: cal no oblidar el paper encara no del tot definit de la dominació musulmana; si bé aquest és un fet en aparença eminentment meridional, per a bona part del territori també sembla derivar en una certa posada a zero del comptador de la romanització. I llavors, per contra, potser l'impacte romanitzador que hi segueix no pot ser descrit en termes estrictament meridionals.

Paraules clau: català, occità, sintaxi, Pirineus, romanització.

Abstract

In our contribution we would like to show our interest in the syntax to understand the trans-Pyrenean linguistic relationships on the basis of its adjacent character in geographical terms, in order to have a view of both the interlinguistic links and the intralinguistic differences. This is explained taking some syntactic features as an example: the distribution of the auxiliaries in Aranese in connection with the ones we find in Catalan and, singularly, the one we find in Alt Pallarès, and the way and geographical distribution of the expletive *se* to introduce indirect questions (Cat.: *no saben se qui vindrà* / Oc.: *non saben se qui vierà*).

We also try to establish a contrast between phenomena:

- relatively recent linguistic dynamics where the geopolitical factor is obvious, which can be exemplified with the case of the alterations in the auxiliaries in Aranese.
- dynamics with a distribution which is not conditioned by the existence of recent administrative borders, that is, of probably more ancient dating.

The legitimacy of a Pyrenean perspective is revealed by the originality of some phenomena we can observe: local character and, at the same time, trans-Pyrenean, which suggests the existence of a particular area of interlinguistic relationships.

When we interpret the data, we realize that the previous panorama to the Romanization is still to be defined. However, if the affirmations made by Coromines, when he verified the remarkable survival of the pre-Latin element in the southern side of central and occidental Pyrenees, are certain, in the sense that the effective Latinization of these valleys is a late fact, that panorama becomes complex: we must not forget the role of the Muslim domination which is not completely defined yet; although this domination is a fact of highly southern appearance, for a big part of the territory it is like starting the Romanization again. And then, on the contrary, maybe the impact of the Romanization cannot be described in strictly southern terms.

Key words: Catalan, Occitan, syntax, Pyrenees, Romanization.

0. Introducció

En un sentit sincrònic no ha deixat mai de despertar interès la recerca de coincidències entre català i occità, i de fet no queda ben resolta encara la qüestió de la gènesi, més o menys compartida, d'una i altra llengua. Les connexions entre ambdós dominis són potser defensables en un hipotètic període constitutiu, on l'àmbit territorial de formació del català s'havia de situar en l'àrea septentrional de l'actual domini. Hom para esment a les remarcables semblances que avui trobem entre el català septentrional i les varietats occitanes veïnes, tal com exposa sumàriament Sanchis Guarner (1980: 2 i seg.) a partir de les evidències que assenyalava Guiter (1966). En essència, la frontera més clara entre un i altre domini ve asse-

nyalada per l'extensió de /y/ (corresponent a Ū llatina) per a l'occità, absent en català, i per l'extensió de /ʎ/ inicial corresponent a L llatina per al català, absent en occità (on es manté /l/); així llatí LŪNA dóna /'λuna/ en català i /'lyna/ en occità.

No és aquest el lloc idoni per a discutir les diverses concordances i divergències que han estat observades entre català i occità. Remeto a un esbós de discussió a Suïls (2009), on dono algunes referències que em semblen rellevants. En podem extraure dos conclusions que al mateix temps es poden formular com a hipòtesis: (1) que el contrast entre totes dos llengües demana una consideració per separat de diverses àrees de veïnatge, i encara l'observació al nivell de les dinàmiques locals; (2) que s'escau prendre en consideració fenòmens no només foneticofonològics o lèxics, sinó també morfosintàctics. Per a la primera dimensió, la geogràfica, la raó és que els processos observats a l'extrem oriental de la frontera entre llengües no han de ser necessàriament del mateix estil que els que trobem més a l'oest; no cal insistir ací en el fet que el Pirineu oriental es troba enmig d'un veritable corredor que ressegueix la costa mediterrània entre la conca del Roina i el món del llevant ibèric, mentre que els Pirineus central i occidental resten una mica al marge, en una i altra vessant, d'aquell àmbit. Per a la segona dimensió, cal tindre present que diferents nivells de l'estructura lingüística remetent a diferents ritmes i graus de permeabilitat al canvi, i singularment la sintaxi pot donar idea de vinculacions entre llengües que restarien menys evidents en base a la sola consideració dels fets foneticofonològics.

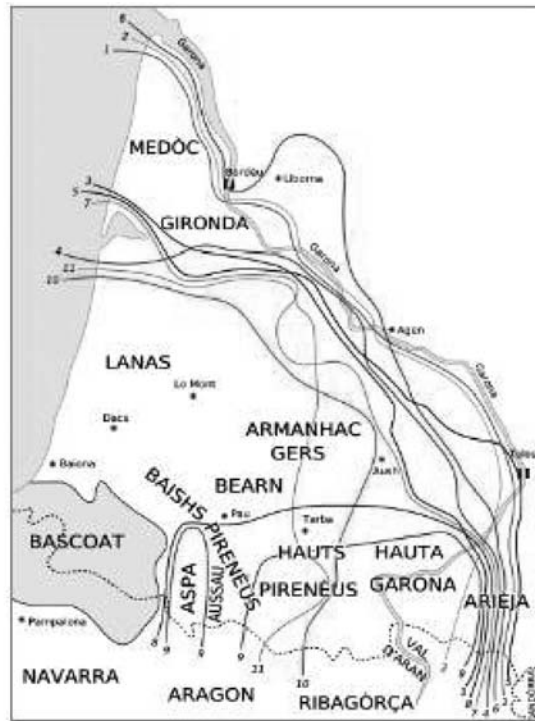
L'àrea on centraré l'exemplificació del que dic té el seu centre a la Vall d'Aran, i comprendrà, pel nord, la zona on confinen el gascò i el llenguadocià, a l'oest de Foix (occità *Foix*), i pel sud les varietats més septentrionals del català nord-occidental (pallarsès i ribagorçà) i el benasquès. Es trobaria al centre del mapa 1:

Mapa 1.
L'àrea a considerar es troba al centre. (Font: Harris & Vincent [1988])

Tal com pot donar a entendre la reproducció que es mostra al mapa 2, del traçat d'isoglosses que delimiten el gascó (Rohlf, 1977), l'aranès se situa dins d'aquest dialecte a tocar de l'àrea de transició amb el veí llenguadocià i, tot i que manifesta trets de transició entre un i altre, igual que les varietats contigües coseraneses, mostra totes les característiques que s'especifiquen en el llistat d'isoglosses 1 a 9 (10 i 11, com es veu, caracteritzen varietats més occidentals i fan referència a la conservació de lèxic prellatí i a un cert caràcter arcaic en el lèxic romànic patrimonial).¹ En tot cas, l'explicació sobre la forma i l'origen d'aquestes isoglosses és secundària ací (remeto al mateix Rohlf, 1977).

Mapa 2.
Les grans isoglosses que defineixen el gascó.
(Font: adaptació a partir de Rohlf, 1977, i de <<http://ca.wikipedia.org/wiki/Gascó>> el 8/04/2009)

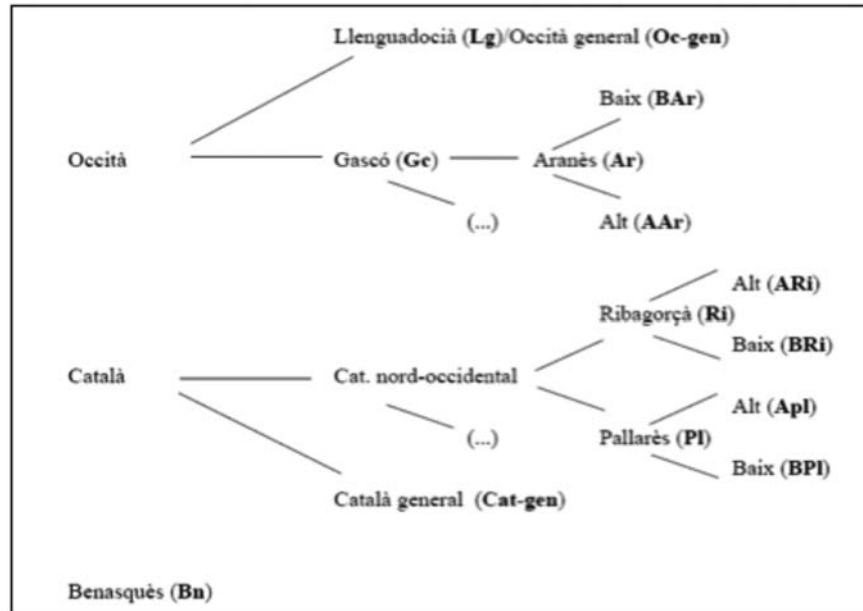

- 1 -ll- > -r-, -ll- > -th (*an hèra* < *agnella*; *anhèth* < *agnellum*)
- 2 f > h (*haria* < *farina*)
- 3 r- > ar- (*arren* < *rem*)
- 4 -n- > Ø (*lua* < *luna*)
- 5 -nd- > -n- (*tóner* < *tondere*)
- 6 *praube* < *pauperum*
- 7 Sintactic type *que vieni*
- 8 Sintactic type *quan lo men hūh sia gran*
- 9 Definite articles *eth* < *illum*, *era* < *illa*
- 10 Lexical type *maishèra*
- 11 Lexical type *tòr*

Tanmateix, val a dir que una observació en detall de l'àrea coseranesa i ariegesa, en la transició entre gascó i llenguadocià, va ser duta a terme i cartografiada per Bec (1968), en una obra tan valuosa com poc (re)coneguda. Hi remeto, doncs, per a precisions sobre aquesta àrea.

En el que segueix em limitaré a parlar de diverses varietats que se situen en l'espai que podem anomenar del Pirineu central i que indico als extrems de les branques que corresponen

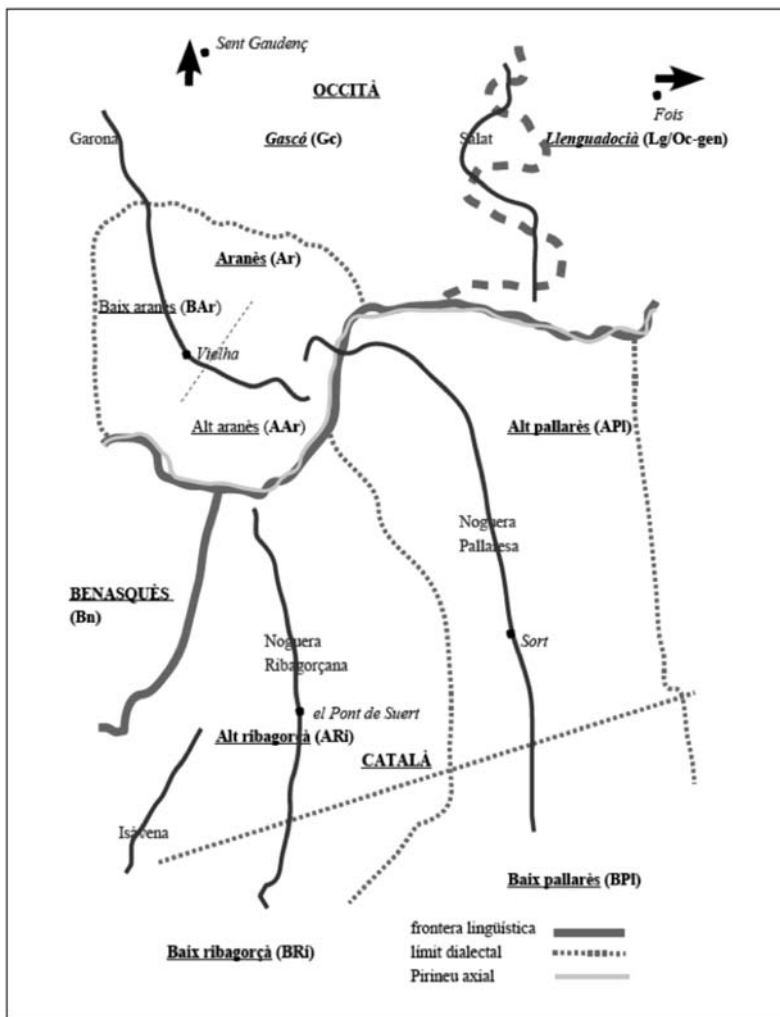
a tres dominis lingüístics, sobre l'esquema 1: occità, català, benasquès. Per a l'occità, prenc en consideració especialment la variant aranesa del gascò, en les formes locals de l'alt i del baix aranès. Per al català, dos varietats del nord-occidental, pallarès i ribagorçà, amb les varietats meridional i septentrional en cada cas; finalment, faré també referència al benasquès, en aquest cas sense gaires precisions quant a varietats internes. En l'esquema mostro també les abreviatures que serviran per a fer referència a cadascuna de les varietats que esmento:

Esquema 1.
Les varietats considera-
des en el seu embranca-
ment dialectal.

Finalment, sobre el mapa 3 n'indico la distribució. La sinuositat i el gruix de la línia que indica el límit entre gascò i llenguadocià vol donar a entendre que es tracta de dialectes majors de la llengua (a un nivell similar al que separa català occidental i oriental) i que hi ha clarament una àera d'encreuament d'isoglosses entre el curs del Garona i el de l'Arièja, on alguns trets gascons han reculat enfront de les formes llenguadocianes mentre que altres s'han mantingut:

Mapa 3.
L'àrea presa en consideració

1. La distribució dels auxiliars *haver* i *ser*

1.1. La reinterpretació ribagorçana

L'ús dels auxiliars en alt ribagorçà, tal com mostren els exemples, pren el verb *ser* per a les formes de plusquamperfet i el verb *haver* per a la resta de temps perfectius:

- (6) a. Ho era dut (degut) de sentir / ho ha dut de sentir
 b. Era arribat a tinre hasta vint obrers / haig arribat a tinre hasta vint obrers

c. Aleshores, jo que telefono al qui els hi era venut / al qui els hi haig venut

d. Ja eren fet lo servei / ja han fet lo servei

En aquest apartat mostraré que, de fet, en alt ribagorçà l'imperfet del verb *haver* conflueix amb el del verb *ser*, la qual cosa es fa notar en construccions que no són de plusquamperfet, com ara, tal com ja s'apunta a Rigau (1998), perífrasis existencials i perífrasis d'obligació amb verb en imperfet, com en (7a) i (7b) respectivament:

(7) a. Hi era molts cotxes

b. Era de parlar molta estona

La distribució geogràfica que mostra la taula 2 pot ajudar a explicar aquestes formes en el que a primera vista hauria estat un procés de substitució, en alt ribagorçà, d'un criteri sintàctic per un altre de morfològic en l'alternança d'auxiliars.

Àrea d'imperfet tipus <i>avèva</i>		Àrea d'imperfet tipus <i>aviá</i>
Gc <i>èra</i> arribada <i>avèva</i> parlat <i>èra</i> eth primèr <i>cantava/sabèva/dormiva</i>		Lg <i>èra</i> arribada <i>aviá</i> parlat <i>èra</i> lo primièr <i>cantava/sabiá/dormiá</i>
Bn (occidental/oriental) <i>eba</i> arribau <i>eba</i> parlau <i>yera / yeba</i> el primero <i>cantaba/sabebea/dormiva</i>	ARi <i>era</i> arribat <i>era</i> parlat <i>era</i> el primer <i>cantava/sabebea /dormiva</i>	PI <i>havia</i> arribat <i>havia</i> parlat <i>era</i> el primer <i>cantava/sabebea-sabiva/dormiva</i>
BRi		
Occidental <i>haveva</i> arribat <i>haveva</i> parlat <i>eva</i> el primer <i>cantava/sabebea/dormiva</i>	Oriental <i>eva</i> arribat <i>eva</i> parlat <i>eva</i> el primer ² <i>cantava/sabebea/dormiva</i>	Ct-gen <i>havia</i> arribat <i>havia</i> parlat <i>era</i> el primer <i>cantava/sabia/dormia</i>

Taula 2. Les formes d'imperfet per a les tres conjugacions i per als auxiliars.

A propòsit de les formes que apareixen a la taula es podria fer algunes remarques prèvies: d'entrada, el contrast entre formes gascones i formes llenguadocianes de l'imperfet, que

són amb distinció *-aval-eva-iva* en el primer (incloent la forma *avèva* per al verb *aver*) i amb *-aval-ia* (on el verb *aver* presentaria *aviá*) en el segon, bàsicament com en el model català general; en segon lloc, el contrast que es dóna en l'imperfet del verb *ser* benasquès (forma *yera* en gran part del benasquès i forma *yeba* en les poblacions més orientals d'acord amb el que indica Saura, 2003) i el contrast en les formes d'imperfet en baix ribagorçà, on la forma *aveva*, tal com s'indica a Sistac (1993) correspon a la zona més occidental i el verb *ser* presenta la forma comuna *eva* en imperfet.

Més enllà del punt de partida comú que constitueix el model medieval de distribució d'auxiliars i que apuntaré tot seguit, el quadre sembla mostrar una correspondència entre la distinció occidental-oriental (esquerra-dreta) occitana i un esquema similar, tot i que evidentment més complex, en les formes catalanes i benasqueses.

En el català medieval (hi tornaré més endavant) hi havia una distribució d'auxiliars similar a la de l'occità, i la trobem encara en el català septentrional, amb alguna extensió a verbs transitius, si més no en primera persona, si hem de jutjar pels exemples aportats per Veny (1982: 51): *som vingut, s'és tallat un dit, sum vist el peirer*. El mateix Veny (1982: 94) apunta que la conservació d'aquest tret en mallorquí i menorquí (*som anat, ets vengut*) és considerat «rústic» per gran part dels parlants. Bàsicament, el model català medieval segueix la distribució que trobem avui en llengües com ara l'occità o l'italià, en el sentit que els verbs inacusatius i ergatius (en termes semàntics, els verbs de canvi d'estat o moviment) prenen auxiliar *ser* (*son arribats; s'és perdut*) i els transitius i inergatius prenen *haver* (*han fet cases; han treballat*). Deixem de banda ací el cas dels verbs transitius en forma pronominal.

En aparença, els exemples alt-ribagorçans de (6) serien resultat d'una extensió de l'auxiliar *ser*, a partir de l'alteració de la distribució medieval. Si fins i tot en català septentrional hi ha indicis d'extensió de l'auxiliar *ser* fora dels contextos medievals, no es podria pensar en aquesta possibilitat per a l'alt ribagorçà? Remeto ací, per a una explicació en termes lexicosemàntics d'aquesta possible extensió, a Alturo (1995) i a Suïls (2008).

Però, més enllà del cas dels auxiliars, el que és propi de l'alt ribagorçà és la presència d'una sola forma, *ser*, per a l'imperfet d'indicatiu corresponent a *haver*, forma que es donaria, per tant, igualment en el cas de l'auxiliar i en la resta d'usos possibles d'*haver* sempre que es trobi en imperfet d'indicatiu (exemples de [7]). És possible explicar-ho comptant amb un altre dialecte proper, el benasquès, i les varietats del baix ribagorçà. En aquella varietat molt propera al ribagorçà (de fet, tècnicament, la podem considerar un ribagorçà de transició cap a l'aragonès), l'esborrament de la distinció d'auxiliars també s'ha produït a favor del verb *haver*. El resultat és aquest pel que fa al plusquamperfet:

(8) Ell eba arribau de maitino

Ací el verb *haver* (*abé* en els exemples, d'acord amb l'ortografia que hi aplica Saura, 2003) té una forma que cal explicar històricament per un escurçament *habeba* > *eba*.³ Aquesta forma *eba* correspon al manteniment de la distinció en les terminacions d'imperfet *-abal-ibal-iba*, que ha afectat també l'imperfet del verb *ser* en la part oriental del territori benasquès; d'ací el contrast entre el centre de la vall i la part oriental, respectivament:

- (9) a. Yera el primèro d'arribà
b. Yeba el primèro d'arribà

Les formes originàries serien en *-r-* com *yera*, però en la zona oriental apareix la forma en *-b-* que Saura (2003) explica com un cas d'analogia amb les terminacions pròpies de l'imperfet (*sabeba*, *voleba*, etc.) que es donen també en imperfet d'indicatiu del verb *habé*, en la forma *eba*:

(10) Ell *yeba* el primèro que *eba* arribau

És imaginable una analogia en sentit invers, que hauria donat una frase (fictícia) com aquesta:

(11) Ell *yera* el primèro que *era* arribau

És clar que un resultat com aquest no és dels més probables atès que trenca la coherència de les terminacions pròpies d'imperfet, que demanen un acabament regular en [-β-]. Volem remarcar ací, com a circumstància rellevant, que les formes del verb *ser* presenten diftongació en benasquès: ERAT > *yera*. En canvi, allà on les formes d'imperfet de *ser* no han diftongat, s'arriba a una identitat completa entre els verbs *ser* i *haver* en imperfet a través de l'analogia del segon sobre el primer. És el que trobem en baix ribagorçà:

(12) Ell era el primer que eva arribat > ell eva el primer que eva arribat

És probablement aquesta identitat de formes en el resultat final el que hauria propiciat una analogia a la inversa, del verb *ser* sobre el verb *haver*, que explicaria els exemples alt-ribagorçans de (6) i (7):⁴

(13) Ell era el primer que eva arribat > ell era el primer que era arribat

1.2. Els auxiliars en aranès en relació amb les varietats veïnes

Considerem ara l'àrea aranesa i les seues veïnes: el gascó més enllà de la frontera política (que és una continuació de l'aranès mateix), el llenguadocià de l'Arièja, el benasquès al sud-oest, i les dos variants del català, ribagorçà i, especialment, pallarès. Ho esquematit-

zo en el quadre que segueix, on tradueixo novament la distribució de varietats dialectals presentades al mapa 3 i a la taula 2 corresponent: he situat novament aquelles varietats, ampliant ara el detall pel que fa a les formes occitanes (faig distinció entre varietats internes araneses) i, de manera general, integrant-hi la informació que he exposat fins ara. El que hi vull reflectir són novament les terminacions d'imperfet d'indicatiu dels tres grups verbals principals (exemplificats en *cantar*, *saber* i *dormir*) per a cada varietat, la forma d'imperfet d'indicatiu del verb *aver/haver* en cada cas, la indicació sobre si cada varietat presenta doble auxiliarietat (*aver/èster*) o un sol auxiliar (*aver* o *haver*) i la indicació sobre quin verb expressa comunament la possessió (*aver*, a l'estil occità, o *tindre*, a l'estil català):

Taula 3.
Els auxiliars i altres verbs en els dialectes del Pirineu central.

<p>Gc CANTAVA SABEVA DORMIVA AVEVA AUX. AVER/ÈSTER POS. AVER</p>		<p>Lg CANTAVA SABIA DORMIA AVIÁ AUX. AVER/ÈSTER POS. AVER</p>
	<p>BAr CANTAVA SABIA DORMIA AVIA AUX. AVER POS. AVER</p>	<p>AAr CANTAVA SABEVA DORMIVA AVIA AUX. AVER POS. AVER</p>
<p>Bn CANTAVA SABEVA DORMIVA EBA AUX. ABÉ POS. TINRE</p>	<p>ERA HAVEVA HEVA</p>	<p>ARi/BRi CANTAVA SABEVA DORMIVA * AUX. HAVER POS. TINDRE</p>
		<p>API/BP CANTAVA SABIVA (SABEVA) DORMIVA HAVIA AUX. HAVER POS. TINDRE</p>
		<p>Ct- gen CANTAVA SABIA DORMIA HAVIA AUX. HAVER POS. TINDRE</p>

Ja he apuntat que la distribució d'auxiliars en català medieval, com en occità, presentava alternança *ser/haver*, com als exemples:⁵

Oc.

Son arribats / se son trobats

An parlat / an vist l'audèth

Cat.

Són arribats / se són trobats

Han parlat / han vist l'ocell

I que sabem que en gran part del domini català es va produir, a partir del període tardomedieval, la pèrdua de la distinció entre auxiliars, tot donant lloc a les formes d'avui:

Han arribat / s'han trobat / han parlat / han vist l'ocell

En aranès, la pèrdua de la distinció va seguir el model català:

An arribat / s'an trobat

An parlat / an vist er audèth

Per una altra part, a l'esquema de la taula 3 observem el contrast gascó-llenguadocià en la morfologia d'imperfet (*ava/evaliva* vs. *avaliá*):

<u>Gascó</u>	<u>Llenguadocià</u>
cantava	cantava
voleva	volíá
sentiva	sentiá
avèva	aviá

Per a l'occità, sabem també que en algun moment es va donar un fenomen d'expansió territorial del model llenguadocià enfront del model predominant en gascó, al llarg del curs del Garona, penetrant, pel que sembla, en territori aranès, que segueix parcialment aquest model expansiu, tot donant lloc a una distinció entre dos àrees araneses, baix aranès i alt aranès (BAr i AAr, respectivament, a la taula i en els mapes):

<u>Baix aranès</u>	<u>Alt aranès</u>
cantava	cantava
volia	voleva
sentia	sentiva
avia	avia

Noteu, però, el contrast intern a l'alt aranès, que coincideix amb el que trobem en el català contigu. Mentre que és congruent la forma *avia* amb *volia* i *sentia* en BAAR, no ho és amb *voleva* i *sentiva* en AAR: hauríem de trobar *aveva* en aquest darrer cas. La mateixa incongruència es dona en alt pallarès (API a la taula i als mapes):

<u>Occità. Alt aranès</u>	<u>Català. Alt pallarès</u>
cantava	cantava
voleva	voliva (/ voleva)
dormiva	dormiva
avia	havia

El que proposo per a explicar els fets és que la coincidència entre l'alt aranès i el català contigu, pel que toca a la discontinuïtat morfològica, en imperfet d'indicatiu, entre el verb *aver/haver* i la resta de verbs, respon a una dinàmica compartida, que va alterar la forma d'aquest verb al mateix temps que el va implantar com a auxiliar únic.

La rapidesa del fenomen explicaria dos circumstàncies que en són característiques:

- en aranès, el verb *aver* continua sent predicatiu com a la resta de l'occità, al mateix temps que és auxiliar únic, la qual cosa contrasta amb el que ha passat a la Romània circumdant (castellà, català, aragonès), on la implantació d'HABEO com a auxiliar únic va en paral·lel amb la seua pèrdua com a predicatiu, que va dur a l'adopció de TENEO (aragonès actual: *e veniue/traiu un cocholtiengo un cocho*; català actual: *he arribat/he portat un gos/tinc un gos*; occità actual: *soi arribat/ai portat un can/ai un can*);

- el verb *aver* alt-aranès, tant predicatiu com auxiliar, va quedar fora del paradigma morfològic (-*ava* -*eva* -*iva*) de les terminacions d'imperfet, la mateixa cosa que trobem en *haver* auxiliar en pallarès. Adonem-nos, a partir del que he anat exposant, que en varietats més occidentals (ribagorçà, benasquès, com també trobaríem en aragonès) l'anivellament d'auxiliars en favor d'HABEO ha seguit la forma pròpia per a l'imperfet d'indicatiu, amb derivacions prou particulars: *haveva, heva, eba, era*.

El que proposo, doncs, és que hi ha prou evidències d'un considerable influx sobre l'aranès per part del català circumdant, la qual cosa es fa notar en l'alteració del sistema d'auxiliars aranesos; però aquest influx no seria recent sinó que remuntaria com a mínim, per al fenomen que descriu, al moment de l'esborrament del sistema medieval català d'auxiliaritat: així com les formes baix-araneses es deixarien explicar en gran part dins d'una progressiva expansió de les llengüadocianes, que ocupen una extensa àrea corresponent al gascó al llarg de la Garona i mostren resultat morfològic igual per a tots els verbs en imperfet d'indicatiu, incloent el predicatiu-auxiliar *aver*, les formes alt-araneses s'expliquen millor com a resultat de l'expansió de les que trobem en català, per això la discontinuïtat paradigmàtica és la mateixa en alt aranès i en alt pallarès. Però no podem oblidar que l'esborrament de la distinció d'auxiliars es dona en tot l'aranès i s'atura a la frontera interestatal. Es pot dir que en aquest punt, i en determinat moment, hi ha una interferència intensa per part del català sobre el conjunt de l'aranès, més enllà de l'influx progressiu que el llengüadocià hauria tingut sobre el baix aranès i sobre el gascó de l'altra banda de la frontera política.

2. El *se* expletiu amb interrogatives indirectes al Pirineu central

El que exposaré en aquest apartat forma part d'un text recentment acabat de redactar (Rigau & Suïls [en preparació]), que n'ha de detallar el funcionament sintàctic. Ací donaré algunes notes que permetran de constatar l'especificitat sintàctica del fenomen i en mostraré l'extensió geogràfica en la mesura que la coneixem.

La forma interrogativa *se* ha estat considerada amb freqüència dins del grup dels enunciats gascons, atès que, a més del seu ús típic com a conjunció, serveix com a introductor d'interrogatives totals, tal com es pot veure en aquest parell d'exemples, el primer dels quals prové de Rohlfs (1977: 203):

(14) *Se gessirés, se non ploïossa?* ['sortiries, si no plogués?']

(15) *Se voloris aquerò?* ['voldries això?']

A (14) s'aprecia que ens trobem davant de dos *se*'s diferents, el primer com a marcador d'interrogativa, amb el mateix valor que a (15), el segon com a conjunció condicional. Aquest valor com a marcador de modalitat oracional li ha valgut la consideració d'enunciatiu, atès que equival, en aquests casos, a la forma *e* (l'exemple de (16) és igualment de Rohlfs, 1977: 210; (14) i (16) són equivalents, però, mentre que el primer *se* situa a Arrens, al límit occidental de la Bigorra, el segon correspon a Santa Maria de Campan, al centre de la muntanya bigordana, amb la qual cosa es posa de manifest que hi ha una certa variabilitat geogràfica quant al valor d'alguns dels anomenats enunciats):

(16) E sortirés, se non ploièva?

Aquest *e*, de fet, se sol explicar com a oposat a *que*, l'enunciatiu de les oracions declaratives, tal com mostro a (17), on l'exemple de l'esquerra té valor declaratiu i el de la dreta interrogatiu, i de fet hi ha un *e* que clarament concorre amb *que* en casos de possible redundància o ambigüitat, com en (18):

(17) Que minjas / E minjas?

(18) Lo ser, quan lo pair Trebuc e tocava de mans aus convidats

[‘al vespre, quan el pare Trebuc tocava les mans als convidats’]

Remeto, per a detalls, a Rohlfs (1977: 210 i seg.), a Bouzet (1928: 66 i seg.), a Hourcade (1986: 38 i seg.) i a Romieu & Bianchi (2005: 131 i seg.). En tot cas, el que es deriva dels casos exposats és que efectivament hi ha evidències que justifiquen incloure *se* en l'inventari dels enunciatius, en la mesura que entra en un sistema d'oposicions i concurrències amb *e* i *que*.

No obstant, els exemples de (14)-(15) són casos que es poden explicar a partir d'una extensió dels usos típics com a interrogatiu indirecte, tal com dóna a entendre l'explicació de Rohlfs (1977: 203) en parlar del *se* condicional (obvio les referències bibliogràfiques o geogràfiques associades als exemples, que adapto a la grafia actual):

La même conjonction sert à introduire une interrogation indirecte: *no sèi se pòden venir*. Ailleurs (Lavedan, Pays de Barèges, vallée du Salat) la conjonction *se* est employée pour introduire une phrase interrogative directe: *se te'n vas?* ‘t'en vas-tu?’, *se l'as entenu?*, *se cres que tórnia vias?*, *se gessigoris, se non plogiva?* ‘sortirais-tu, s'il ne pleuvait pas?’. De même dans les patois ariégeois: *se vòs que t'ajuda?* ‘veux-tu que je t'aide?’, *se tornatz a París?*

I si el comparem amb la resta dels enunciatius típics (representats singularment per l'enunciatiu *que*), veiem que la posició de *se* en una oració no interrogativa (en una interrogativa indirecta) precedeix el subjecte de l'oració, enfront de la posició inserida entre subjecte (*eths*) i sintagma verbal que és típica d'aquells:

que: eths **que** vòlen parlar [‘ells volen parlar’]

se: non sai s'eths pòden vier [‘no sé si ells poden vindre’]

En aquest apartat considero el cas particular del *se* expletiu que introdueix interrogatives indirectes: *se+qu-* [tònic] (*se qué/quil/com/quan...*). Correspon al que Rohlfs (1977: 203) anomena ús pleonàstic:

En quelques parlars elle peut être employée même pléonastiquement en tête d'une interrogation introduite par un pronom ou un adverbe: *ja non sè se qué dider-li* 'je ne sais que lui dire', *non se sap se on se meten es causes* 'on ne sait jamais où metre les choses'; cf. en catalan de Pallars *no record* [sic] *se quin nom té*, en Val d'Aran *non sabi se qui ei* 'je ne sais pas qui est'.

Aquest *se* expletiu el trobem en les varietats gascones de Coserans-Arièja, incloent l'aranès, però també en varietats contigües del català (ribagorçà i pallarès). Mostro exemples en occità a (19a, c, e) i els corresponents en català (19b, d, f):

- (19) a. Non sabem *se* quan vierà
b. No sabem *se* quan vindrà
c. Demana-les *se* qué vòlen
d. Demana'ls *se* què volen
e. Demanan *se* com ac hès
f. Pregunten *se* com ho fas

Loís Alibèrt, al seu diccionari (Alibèrt, 1966) hi dedica una entrada específica:

se, adv. Dans le pays de Foix, *se* est employé devant les phrases interrogatives surtout indirectes. *Compren se perqué?* Comprend-il pourquoi? *Veirem se quin es*, nous verrons qui il est. Étym. L. *si* conjonction.

Coromines (1976: 66-67) també ho descriu per a l'aranès i per al pallarès, i considera equivalents les frases introduïdes per *se qu-* a les introduïdes per *el qu-*:

Molt característic de tot l'alt Pallars és l'ús d'una partícula *se* que precedeix els pronoms, adjectius i adverbis interrogatius, en les interrogatives indirectes. Substitueix també la combinació de relatiu i antecedent, *el que*, i expressions anàlogues.

Deixaré de banda ací la descripció sintàctica que Coromines fa del fenomen, i l'explicació que dóna sobre el seu possible origen. Remeto al ja citat article Rigau & Suïls (en preparació), on es rebat l'argumentació que Coromines fa sobre aquest punt.

M'interessa més, en canvi, remarcar quina és l'àrea de distribució del fet, que no coneixem pas en detall però que per diversos indicis, alguns procedents del testimoni de gramàtics o

dialectòlegs, altres procedents de treballs de camp on he tingut part, es pot aproximar a la que indico al mapa 4.

Mapa 4.
Extensió aproximada
de *se* expletiu.

3. Conclusions

Hem pogut veure alguns trets en què hi ha una remarcable coincidència entre els dialectes catalans del Pirineu central, per una banda, i les varietats occitanes immediatament veïnes, al vessant septentrional, per una altra. Ho he mostrat en aquest cas sobre la base d'alguns trets morfosintàctics: la forma dels auxiliars en imperfet en benasquès i ribagorçà, en relació amb la morfologia d'imperfet d'indicatiu i en contrast amb les formes que presenten en català general, i tot això en relació amb les formes gascones i llenguadocianes d'imperfet; la distribució dels auxiliars en aranès en connexió amb el que trobem en català i, singularment, el que trobem en alt pallarès; i finalment la forma i la distribució geogràfica de l'expletiu *se* com a introductor d'interrogatives indirectes.

Amb els exemples aportats he volgut il·lustrar l'interès de la sintaxi per a la dialectologia en base a tres característiques:

- permet confirmar o contradir, o en tot cas redefinir els vincles entre llengües tal com havien estat presentats a partir de la consideració de fets foneticofonològics, i revisar per tant el que més o menys havia quedat establert fins ara;
- presenta un caràcter contigu en termes geogràfics, que permet obtindre una imatge de les vinculacions interlingüístiques i les diferenciacions intralingüístiques alhora;
- presenta un caràcter transversal en termes estructurals, pel fet que es vincula a d'altres components com ara la morfologia.

A més permet establir un contrast entre fenòmens:

- per una part, dinàmiques lingüístiques relativament recents on es fa notar el factor polític, que es poden exemplificar amb el cas de les alteracions en l'auxiliaritat en aranès (apartat 1.2.) o amb la distribució de les diverses formes d'auxiliars en benasquès i en català ribagorçà i pallarès (apartat 1.1.);
- per una altra part, dinàmiques amb distribució no condicionada per l'existència de fronteres administratives recents, és a dir de datació possiblement més antiga, relacionables per exemple amb l'àrea geogràfica del *se qu-* anomenat expletiu (apartat 2), o amb l'adscripció de les formes d'imperfet d'indicatiu a un model occidental o oriental amb continuïtat transpirinenca del contrast: respectivament, gascó vs. llenguadocià / cat. ribagorçà i pallarès vs. cat. general (apartat 1.1.).

La legitimitat d'una perspectiva pirinenca es posa de manifest en l'originalitat d'alguns fenòmens observables: caràcter local i al mateix temps transpirinenc, que suggereix l'existència d'un àmbit particular de relacions interlingüístiques. El fet és que la distribució observada, especialment per als casos en què podem imaginar unes connexions més antigues (singularment, per exemple, el cas de l'expletiu *se qu-*), suscita la pregunta sobre les formes i els processos de la romanització al Pirineu central, una pregunta que, per insòlit que sembli, no només encara no ha estat resposta sinó que tot just ha estat plantejada: si trobem particularitats lingüístiques tan específiques com innovadores que es manifesten igualment a tots dos vessants de la serralada, i sense solució de continuïtat, es pot explicar això a partir del recurs a unes relacions d'intercanvi o de contacte cultural entre nord i sud que haurien donat lloc a influències d'una llengua sobre l'altra? O podem imaginar un horitzó de relacions estretes (en termes lingüístics) en el període mateix de la diferenciació de les varietats considerades? En resum: quina forma (en termes espacials i de periodització) pren la romanització en l'àmbit pirinenc? I en concret cal no oblidar que les coses podien haver anat de manera ben diferenciada al Pirineu oriental i al Pirineu central i occidental. Sembla raonable pensar que en gran mesura la resposta passaria per resoldre la qüestió del marc constitutiu del català i la seua possible relació incipient amb l'occità.

4. Referències

- ALIBÈRT, L. (1966). *Dictionnaire Occitan-Français selon les parlers languedociens*. Tolosa de Llenguadoc: Institut d'Estudis Occitans.
- ALTURO, N. (1995). «La variació d'haver en català nord-occidental», dins M. Teresa TURELL (ed.), *La sociolingüística de la variació*. Barcelona: PPU.
- BATLLE, M. (2002). *L'expressió dels temps compostos en la veu mitjana i la passiva pronominal. El procés de substitució de l'auxiliar ésser per haver*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Institut d'Estudis Catalans.
- BEC, P. (1968). *Les interférences linguistiques entre gascon et languedocien dans les parlers du Cominges et du Coserans*. París: Pub. de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Poitiers V / P.U.F.
- BOUZET, J. (1975). *Manuel de grammaire béarnaise*. Billère: Ecole Gastou Febus.
- COROMINES, J. (1976). «El parlar de Cardós i Vall Ferrera», dins *Entre dos llenguatges*, vol. II. Barcelona: Curial, p. 29-67.
- GIRALT, J. (1999). «Una mostra de la transició dialectal catalanoaragonesa: els parlars de la Llitera», *Caplletra*, 26, p. 67-90.
- GUITER, H. (1966). *Atlas linguistique des Pyrénées Orientales*. París: CNRS.
- HOURCADE, A. (1986). *Grammaire béarnaise*. Pau: Los Caminaires.
- RIGAU, G. (1998). «La variació sintàctica: uniformitat en la diversitat», *Caplletra*, 25, p. 63-82.
- RIGAU, G. i J. SUÏLS (en preparació). «Microvariation in Catalan and Occitan complementizers: the so-called expletive *se*».
- ROHLFS, G. (1977) (1a ed. 1935). *Le gascon: études de philologie pyrénéenne*, Tübingen / Pau: Niemeyer / Marrimpouey.
- ROMIEU, M. i A. BIANCHI (2005). *Gramatica de l'occitan gascon contemporanèu*, Bordeus: Presses Universitaires de Bordeaux.
- SANCHIS GUARNER, M. (1980). *Aproximació a la història de la llengua catalana*, s.l.: Salvat.
- SAURA, J.A. (2003). *Elementos de fonética y morfosintaxis benasquesas*, Saragossa: Institución «Fernando el Católico» / Gara d'Edicions.

SISTAC, R. (1993). *El ribagorçà a l'alta Llitera. Els parlars de la vall de la Sosa de Peralta*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

SUÏLS, J. (2008). «La distribució d'*haver* i *ser* en ribagorçà. Una aproximació», *Llengua & Literatura*, 19, p. 221-253.

——— (2009). «Els dialectes dels Pirineus centrals i la qüestió de les relacions interlingüístiques», text de la ponència, en premsa, actes del congrés *Pirinioetako Hizkuntzak: Lehena eta oraina/Les llengües dels Pirineus: passat i present*, Pamplona, 6 d'octubre de 2008, Euskaltzaindia.

VENY, J. (1982). *Els parlars catalans (síntesi de dialectologia)*. Palma: Moll.

Notes

- 1 Sobre la diacronia relativa dels trets que caracteritzen el gascó, es pot consultar Chambon & Greub (2002).
- 2 Noto ací [ɛ], que tant pot remetre a una analogia en relació amb fer (feva-eva) com a la continuïtat en relació amb un anterior era coherent amb la història fonològica de les varietats del baix ribagorçà. En favor de la segona possibilitat tenim la coexistència d'*haveva* (=‘havia’) amb *eva* (=‘era’) en algunes zones. Òbviament, les possibilitats no es redueixen a allò que apareix al quadre; una aproximació detallada es pot trobar a Sistac (1993) sobre l'alta Llitera i a Giralt (1999) sobre el conjunt d'aquella comarca. D'altra banda, aplico la notació fonètica a efectes de simplificació. Altrament, i seguint el criteri implícit a Giralt (1999), entenc que possiblement caldria notar *heva* per a l'auxiliar i *eva* per al copulatiu, ambdós realitzats [ʔɛβa].
- 3 S'escau assenyalar que aquest escurçament s'ha donat també en l'imperfet de subjuntiu, que en benasquès, en alt ribagorçà i en baix ribagorçà presenta, respectivament: *esal/ese eses ese esan/esam/esen esets esen* (a partir de Saura, 2003: 239), *hes/hessa hesses hes héssom héssou hessen*, [ʔese ʔeses ʔes(e) ʔesem ʔeseθ ʔesen] (a partir de Sistac, 1993: 205). Per al ribagorçà, probablement hauríem de grafiar amb *h-* les formes d'imperfet del verb *haver*, com ara seria *hera vingut*.
- 4 Hom no pot deixar d'entreveure ací una relació entre els fets exposats, que semblen respondre a una analogia purament morfològica, i l'existència de construccions de tipus *ser-hi* en lloc d'*haver-hi* en alt ribagorçà:
(1) Hi va ser molta gent, a la festa
(2) N'hi ha d'estar molts més que no els veus
Una anàlisi més acurada d'aquesta derivada sintàctica, que no forma part de l'objecte ací descrit, es pot trobar a Suïls (2008).
- 5 Es pot consultar Batlle (2002) sobre la diacronia de l'alteració dels auxiliars en català.